

**УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЦЕНТР ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
імені Василя Кричевського**

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ
Чорнухинський район**

**Полтава
«АСМІ»
2017**

*Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського краєзнавчого музею.
Протокол № 3 від 5 квітня 2017 р.*

Редакційна колегія тому:

В. В. Вождаєнко, заслужений працівник культури України; **Ю. В. Волошин**, доктор історичних наук, професор; **Н. О. Гаврилюк**, доктор історичних наук; **А. М. Киридон**, доктор історичних наук, професор; **І. М. Кулатова**; **В. О. Мокляк**, заслужений працівник культури України; **О. Б. Супруненко**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України; **В. П. Титаренко**, доктор педагогічних наук, професор; **О. М. Титова**, доктор філософії з історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України; **К. Б. Фесик**, заслужений працівник культури України; **М. А. Якименко**, доктор історичних наук, професор.

Упорядкування **В. О. Мокляка**; підготовка до друку і наук. редагування **В. О. Мокляка**, **О. Б. Супруненка**; передмова **В. О. Мокляка**, **О. Б. Супруненка**, **В. В. Приймака**, **І. Ю. Бикова**.

*При передруку чи іншому використанні матеріалів посилання на джерело обов'язкове.
Відповідальність за достовірність наведених фактів, правильність цитування
й описів об'єктів культурної спадщини несуть автори статей.*

Автори статей: В. А. Андрієць, І. Ю. Биков, С. І. Бочарова, А. В. Гейко, І. В. Головка, Л. А. Головка, В. В. Касьян, С. Л. Кигим, О. В. Коваленко, А. А. Лаврінченко, О. С. Лимар, Р. С. Луговий, І. С. Мельникова, В. О. Мокляк, Ю. Ю. Моргунов, Г. М. Некрасова, В. А. Павленко, Є. Є. Пономаренко, В. В. Приймак, Н. М. Сиволап, О. В. Сидоренко, А. М. Скирда, О. А. Скирда, Н. О. Стецюк, О. Б. Супруненко, О. В. Сухобоков, О. В. Халимон, Л. В. Чеботарьова, В. В. Шерстюк, Ю. О. Шилов, О. О. Шиян, В. А. Яремченко.

З 43 Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Чорнухинський район / Упоряд. В. О. Мокляк; підгот. до друку і редак. В. О. Мокляк, О. Б. Супруненка; передм. В. О. Мокляка, О. Б. Супруненка, В. В. Приймака, І. Ю. Бикова; авт. статей: В. А. Андрієць, І. Ю. Биков, С. І. Бочарова та інш.; УК ПОДА; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. – 352 с., іл.

ISBN 978-966-182-498-9

Видання продовжує серію публікацій матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури України», що знаходяться на території Полтавської області. Цей випуск присвячений пам'яткам та об'єктам природи, археології, історії, архітектури, історії науки і техніки, що розташовані на території Чорнухинського району Полтавської області.

УДК 904(457.53)

ISBN 978-966-182-498-9

© ПКМ імені Василя Кричевського, 2017.

© Автори статей, 2017.

© Фото В. А. Андрієць, І. Ю. Бикова, Р. С. Лугового, І. С. Мельникової, В. В. Приймака, М. О. Радченка, О. В. Сидоренка, О. А. Скирди, Н. О. Стецюк, О. Б. Супруненка, В. В. Шерстюка, 2017.

Хорольський район, Чорнухинський район, Чутівський район, Шишацький район / Головна ред. кол.: І. О. Герасимов (голова ред. колегії) та ін.; обласна ред. кол.: П. Г. Шемет (голова ред. колегії) та ін. – Полтава : Полтавський літератор, 1998. – С. 457 – 458; Памятники истории и культуры Украинской ССР : каталог-справочник. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 423.

А. М. Скирда

Городище, с. Мелехівська сільська рада

109. Археологічний комплекс: городище «Многинське» та селища I – II; курганні могили I – II, енеоліт – ранній бронзовий вік (ост. третина IV – поч. та кін. III тис. до н. е.), розвинуте середньовіччя (IX – XIII ст.), післямонгольський час (друга пол. XIII – XIV ст.), козацька доба (кін. XVI – XVIII ст.) (археол.)

Розміщується на північно-східній нагірній околиці села, в ур. Замок, що огинається зі сходу шосе Т-17-14 Лубни – Чорнухи, і складається з решток простого городища, розташованого на відрозі мису корінного берега, двох селищ і залишків курганного могильника.

Городище «Многинське» з 8-ми «димів» згадується в актових матеріалах 1618 і 1628 рр. (востаннє з укріпленням-замком), неодноразово у 1632 – 1638 рр., позначене в «Книге Большому Чертежу» та на карті України Г. Л. де Боплана. Його перший опис укладений О. Ф. Шафонським в останній чверті XVIII ст. Відомості про городище містяться у матеріалах анкетування Центрального статистичного комітету Російської імперії 1873 р. та опитових листах Статистичного бюро Полтавського губернського земства. Наприкінці XIX ст. було відоме В. Г. Ляско-ронському, який його так і не відвідав.

Комплекс пам'яток неодноразово оглядався археологами у XX ст. – В. М. Щербаківським, М. Д. Ренським, Ф. Б. Копиловим та ін.; врахований у зведеннях І. І. Ляпушкіна, О. В. Сухобокова, Ю. Ю. Моргунова, М. П. Кучери та описаний у кількох публікаціях В. В. Приймака. Невеликі науково-рятивні дослідження проводилися В. В. Приймаком у 1995 р., а моніторинг стану збереження – ним же у 2003 та О. Б. Супруненьком 1989, 2007 і 2011 рр.

Значна частина існуючого поряд **курганного некрополю (курганний могильник I)** знищена на поч. XX ст. будівництвом поміщицького маєтку. Кургани, що залишилися, розкопувалися у 1912 р. братами С. і М. Горвіцами, 1917 та 1918 рр. – В. М. Щербаківським, в 1921 і 1924 рр. – М. Д. Ренським, один неподалік – 1995 р. В. В. Приймаком. Близько десятка їх останців зруйновано мародерами на поч. 2000-х рр., від чого залишилися розпили рештки насипів поховальних

Рис. 1. Городище, с. Вигляд із заплави р. Удай. 2007 р.

Рис. 2. Городище, с. Майданчик укріплення давньоруського і козацького часу. Фото О. Б. Супруненка, 2007 р. Із заходу.

споруд з ґрунту зі слідами грабіжницьких ям.

Л. В. Падалка і В. В. Приймак аргументували належність городища залишком відомого населеного пункту козацького часу – Многа, заснованого ще за давньоруської епохи. Останній дослідник окреслив склад територіально-адміністративного утворення – погосту цього одного з найменших «градів» Посульської оборонної лінії і ресурсну зону городища, до якої входили неукріплені селища у сс. Загребелля, Постав-Муки, Лісова Слобідка та ін.

Городище займає завершення високого, з абсолютною висотою 135,0 – 140,0 м

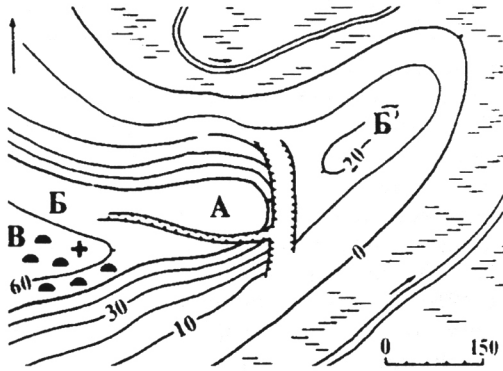

Рис. 3. Городище, с. План комплексу пам'яток. 1996 р. За Ю. Ю. Моргуновим. А – майданчик городища; Б – «західне» та «східне» селища; В – рештки курганного могильника.

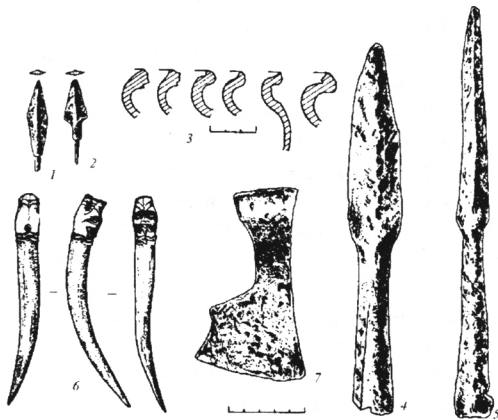

Рис. 4. Городище, с. Знахідки з городища та селищ. За Ю. Ю. Моргуновим і О. Б. Супруненьком. 1, 2, 4-5, 7 – залізо; 3 – кераміка; 6 – піг.

(50 – 60 м над рівнем заплави), широтно зорієнтованого відрігу третьої надзаплавної тераси, завдовжки близько 0,5 км, утвореного крутими схилами до лівобережної долини р. Удай – правої притоки р. Сули – і впадаючої в нього р. Многа, лівобічного басейну р. Дніпро.

Поверхня майданчика нерівна, пошкоджена земляними роботами і перетнута в широтному напрямку глибоким (8 – 10 м) узвозом старої ґрунтової дороги, що направлена до вершини тераси. В основі відрігу розміщувалася дерев'яна Преображенська церква (див. поз. № 118). До місця її знаходження прилягали західні межі культурних нашарувань городища з північно-східного боку та «західного» селища. Довжина стілки мисоподібного утворення в широтному напрямку – 280, ширина – від 60 до 75 – 80 м.

Із поздовжних меридіональних боків майданчика на окремих ділянках над-

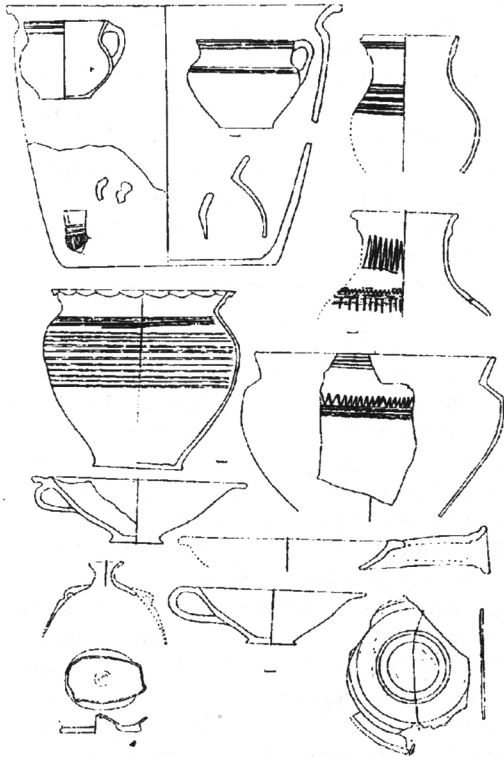

Рис. 5. Городище, с. Кераміка козацької доби. За В. В. Приймаком, 1995 р.

схилля і схилах відрогу простежуються залишки оплилих валів (висота – 0,2 – 0,5 м, довжина – 15 – 25 м) та ескарпування (ділянки завдовжки 30 – 50 м). В останній чверті XIX ст. відтинки розтягнутих валів із в'їздами протяжністю близько 200 м і шириною 15 – 16 м знаходилися з західної та східної, а ще два в'їзди – з північної та південної сторін. За переказами, замок був одним із укріплень, споруджених за Ієремії Вишневецького, мав «чавунні ворота». За випадкових обставин в одній із заглибин на майданчику в другій пол. XIX ст. «виявлені... два кам'яних гроби [саркофаги – Авт.], з ... рештками кісток і шовкового одягу».

М. П. Кучера та О. В. Сухобоков відзначили на задернованій поверхні майданчика просіви котлованів житлово-господарських будівель, залишки валів і ровів, а саме, сліди валу завдовжки 12 м і крутий ескарп заввишки бл. 8 м, смугу оголень культурних нашарувань уздовж узвозу дороги товщиною 0,75 – 1,50 м. Вздовж південного схилу станом на 1971 р. простежувалися рештки розплилого валу і рову довжиною 150 м. М. П. Кучера, який уклав новий окомірний план комплексу, визначав захищену площу майданчика укріплення як 0,8 га, відносячи городище до кола найменших міського типу.

Культурні нашарування мають потужність від 0,2 до 1,5 м, частково пошкоджені забудовою XVII – XIX ст. У їх вмісті зрідка зустрічаються фрагменти роменського ліпного посуду в супроводі гончарного, з манжетоподібними потовщеннями, а також давньоруського середини XII – першої третини XIII і післямонгольського – другої половини XIII – XIV ст. В урвищах навколо дороги помітні чимало котлованів давніх будівель, ям, господарських та житлових об'єктів козацької і нової епох. У заповненні котловану однієї з таких будівель, за 90 м від церкви, О. Б. Супруненок у 1990 р. виявлене косе вістря з рогу козулі X ст., вишукано оформлене у варязькій традиції із завершенням у вигляді оскаленої пащі вовка. Неподалік, в осипах узвозу, знайдено

орнаментоване пряслице з рожевого пірофілітового сланцю з широким отвором посередині (1,1 см). Ці надзвичайно виразні знахідки маркують найраніший етап освоєння літописними сіверянами майданчика городища і перебування на ньому за якихось обставин представників київської княжої дружини. Крім того, в основі нашарувань та шарі похованого ґрунту траплялися поодинокі уламки ліпного посуду пивихинського типу фінальної доби енеоліту – початку раннього бронзового віку, знайдено кілька фрагментів типово ямних посудин.

Охоронні дослідження в обривах узвозу і на селищі із західного боку, проведені в 1995 р., дозволили дослідити кілька господарських ям і слабко заглиблену, ймовірно, житлову будівлю козацького часу, а також частково розкрили дві напівземлянкові будівлі й кілька господарських ям роменської культури, в одній із яких виявлені доволі репрезентативні зразки керамічного комплексу (уламки гончарних, орнаментованих прокресленим візерунком, горщиків, глеків другої чверті – кін. XVII ст., макітер, покришок, сковорідок із ручками-тулійками), фрагменти скляних віконниць. У невеликій господарській ямі, перекритій і порушеній заглибленою частиною споруди козацької доби, знайдено верх салтоїдної вузькогорлої сіроглиняної посудини, орнаментованої врізними лініями й хвилями.

Матеріали давньоруського часу, другої половини XIII – XIV, XVI ст. представлені на городищі меншою кількістю знахідок, тоді як предмети козацької доби, пов'язані з існуванням замку містечка. Многа періоду Вишневецьчини й укріплень сотенного містечка Городище, переважають.

Поверхня частково задернована, західна частина розорюється. Краї майданчика вздовж узвозу пошкоджені ерозією та обвалами, а також діяльністю металозбирачів-мародерів.

Селище I із західного боку від городища розкинулося край пануючого підвищення плато корінної тераси (із абсолютною висотою більше 150,0 м) на за-

хід і північний захід від решток фундаментів церкви, вздовж верхньої частини узвозу, на площі 1,25 га (60 – 70 × 200 м). Межі остаточно не встановлені, проте визначаються за знахідками підйомних матеріалів. Останні представлені поодинокими уламками ліпного посуду роменської культури, гончарних посудин давньоруської доби (XII – поч. XIII ст.), окремими фрагментами гончарної кераміки та візантійських амфор (друга пол. XIII – XIV ст.). Виявлені кілька уламків димленого посуду другої чверті XVII ст. Поверхня розорюється, побита ямками металодетекторників та їх пошуковими траншеями.

Селище II, зі східного боку від городища і полотна шосе, займає понижене підвищення в основі відрогу заввишки понад 20 м над рівнем заплави, на третину задерноване. Із західного боку пошкоджене влаштуванням схилу до шосе. На поверхні є опилі й зовсім нові ями від окопів і шурфів. Товщина культурних нашарувань у них не перевищує 0,4 м. Знахідки належать уламкам гончарного посуду давньоруського та післямонгольського часів. Виявлено кілька фрагментів ліпної кераміки доби раннього та пізнього бронзового віку.

На південь і захід від церкви знаходився **курганний могильник II** у складі двох груп, що нараховували близько 300 насипів. На сьогодні ледь помітними залишаються рештки 12-ти дуже розораних чи зруйнованих курганів заввишки 0,2 – 0,3 м і діаметром 5 – 11 м. На поч. XX ст. у першому некрополі досліджено 18 поховань із широтним орієнтуванням. Це були інгумації у підкурганних ямах, що супроводжувалися мідними круглодротовими кільцями, перстнями, намистом, залізними ножами і кресалами. Сіверянські поховання на горизонті та дещо нижче нього містили спіралеподібні скроневі кільця, рештки головних вінчиків, намисто з бубонцями й дрібні намистини, а також золотоскляне намисто та намистини із жовтими вічками, залізні ножі, ліпні посудини з відтиснутою шнуром орнаментацією. У складі

некрополю III з 10-ти насипів заввишки від 0,8 до 1,3 м і діаметром 6 – 10 м досліджено курган висотою 0,7 м і діаметром 10,8 м, що містив поряд із рештками скелету похованого на горизонті розвали двох ліпних роменських горщиків, у т. ч. орнаментованого по вінцях і плічку «гусеничкою», а також нанесеним у нижній частині тулуба тим же штампом відбитком прямого хреста. Горщик розглядається в контексті проявів кризи язичницького світогляду та як одне з перших свідчень поширення християнства у середовищі сіверянських племен Посулля X ст.

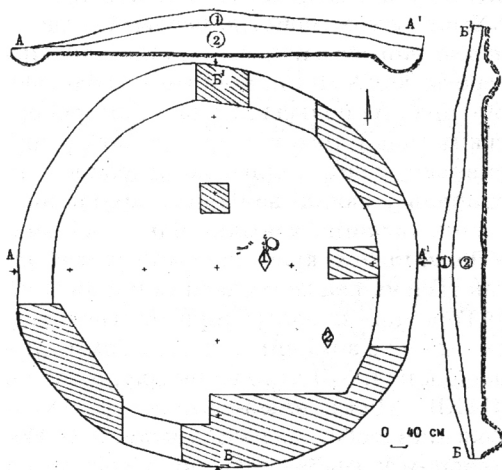

Рис. 6. Городище, с. Курганний некрополь III. Курган № 2/1995 р. План і перетини. За В. В. Приймаком.

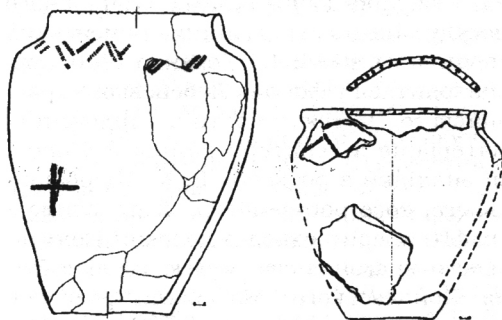

Рис. 7. Городище, с. Курганний некрополь III. Курган № 2/1995 р. Ліпні роменські горщики із зображенням прямого хреста та збережений частково у насипу. За В. В. Приймаком, 1997 р.

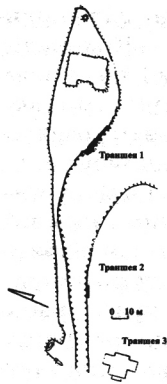

Рис. 8. Городище, с. Окомірний план ділянки майданчика городища із зонами руйнувань та місцями розкопок. За В. В. Приймаком, 1995 р.

З **округи** городища і селищ походять кілька скарбів, виявлених на поч. ХХІ ст., у т. ч. монетно-речовий із металевою флягою з польським шляхетським гербом сер. ХVІІ ст., монетний із близько 500 дрібних польських і західноєвропейських монет того ж часу, а також скарб давньоруських сільськогосподарських знарядь у складі залізних наральника, серпів, ножиць і уламків мідного казана. У Лохвицькому краєзнавчому музеї зберігаються кілька знахідок поміщиків С. та М. Горвіців – залізні сокира з відтягнутим лезом і вже зниклими щекавицями ХІІ – першої пол. ХІІІ ст., два вістря до списів ХІ і ХІІ – ХІІІ ст., наконечники стріл ІХ ст. Колекція з обстежень пам'ятки Ф. Б. Копиловим у 1945 – 1946 рр. зберігається у Наукових фондах Інституту археології НАН України, дещо пізнішого огляду І. І. Ляпушкіна – в Державному Ермітажі РФ. Невелика добірка уламків гончарного посуду і кілька стінок ліпних роменських горщиків зі зборів І. І. Горенка 1960-х рр. знаходиться у фондах Лубенського краєзнавчого музею. Частина підйомних матеріалів з території комплексу, окремі знахідки з розкопок В. М. Щербаківського, косе рогове вістря й пряслице з графіті зберігаються в колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Матеріали розкопок В. В. Приймака знаходяться у фондах Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. За випадкових обставин поряд із майданчиком городища виявлені залізні меч-акінак з

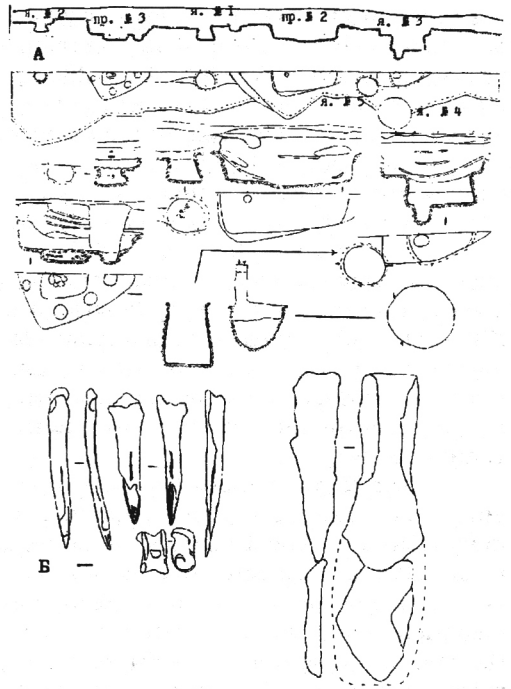

Рис. 9. Городище, с. Обриви узвозу. Плани і профілі досліджених об'єктів, індивідуальні знахідки роменської культури. 1995 р. За В. В. Приймаком.

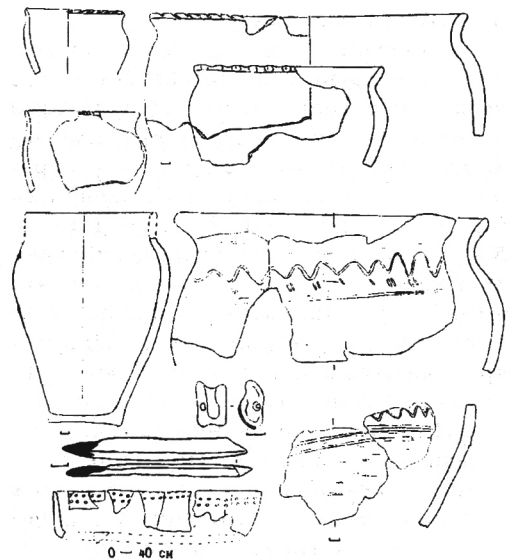

Рис. 10. Городище, с. Уламки ліпного посуду роменської культури. За В. В. Приймаком, 1995 р.

антенним на вершам скіфського часу та бойова сокирка давньоруської доби, що не потрапили до музейної збірки.

Комплекс належить до числа досить виразних об'єктів пізнього етапу роменської культури, давньоруського і післямонгольського часів, збережених решток укріпленого містечка козацької епохи. Є яскравою історико-ландшафтною пам'яткою на підвищенні правобічного узбережжя р. Сула, що, за постановою Полтавської обласної ради № 247 від 23.04.1982 р., включений до переліку пам'яток археології Полтавської області місцевого значення.

Джерела та література: [Ренский М. Д.]. Раскопки Лохвицкого музея в 1924 г. под руководством М. Д. Ренского // Архив Лохв. КМ. – 1924. – 8 арк.; Каталог Археологического отдела Природнично-исторического Музея Полтавского губернского земства / [укл. Щербаківський В. М., Тахтай О. К. та ін. – Полтава, 1913 – 1939] // Фонди ПКМ імені Василя Кричевського. – Т. II. – №№ 3224, 3226–3228; Кучера М. П. Звіт про роботу Лівобережного розвідзагону ІА АН УРСР за 1971 р. / Кучера М. П., Сухобоков О. В.; АН УССР, Ін-т археол. // НА ІА НАНУ. – 1971/17а. – Ф. е. – № 5994. – Арк. 45; Крестинський М. Лохвицький музей. Реєстр придбань музею за 1925 р. / М. Крестинський; Лохв. муз. // НА ІА НАНУ. – Ф. ВУАК. – № 46/13. – 8 арк.; Моргунов Ю. Ю. Отчет Посульской экспедиции ИА АН СССР и ИА АН УССР о раскопках и разведках в Полтавской обл. в 1988 г. / Ю. Ю. Моргунов; ТА АН СССР // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – 1988/55. – 16 арк., 47 рис.; Приймак В. В. Звіт про археологічні дослідження на території Сумської області й Полтавщини у 1995 р. / Приймак В. В.; Сум. обл. орг. УТОПІК; Муз.-зап. Укр. гончарства // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – 1995/33. – Арк. 2 – 12. – Табл. 3 – 34; Приймак В. В. Звіт про археологічні розвідки на території Чорнухинського району Полтавської обл. у 2003 р. / Приймак В. В.; Сум. держ. пед. ун-т; ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – 2003/217. – Спр. 27938. – Арк. 7; Приймак В. В. Отчет о работах Полтавского разведотряда в 1981 – 1982 гг. / В. В. Приймак // НА ІА НАНУ. – 1981-1982/33в. – Ф. е. – № 20908; НА ЦОДПА. – Ф. е. – Спр. 47. – 40 арк.; Копилов Ф. Посульська експедиція 1945 – 1946 рр. // АП УРСР. – К., 1949. – Т. I. – С. 248. – Рис. 2; Білоусько О. А. Середньовічна історія Полтавщини (VI – перша пол. XVI ст. н. е.): підручн. для 7-го кл. загальноосв. школи / О. А. Білоусько, О. Б. Супруненко, К. М. Мироненко. – Полтава : Оріяна, 2004. – С. 69, 81, 82, 161; Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / Гійом Левассер де Боплан; АН УРСР, Археогр. комісія, Ін-т історії, Ін-т суспільн. наук; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту; [перекл. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк]. – К. : Наукова думка, 1990. – Додаток: карта: Гаєць М. Городище на вітрилах віків / Микола Гаєць, Федір Марченко. – Гадяч : Вид-во «Гадяч», 2007. – С. 8 – 24; Горбаненко С. А. Скарб господарських знарядь давньоруського часу з околць с. Городище на Полтавщині / С. А. Горбаненко, В. В. Шерстюк, О. В. Сидоренко // Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2015: зб. наук. пр. – К. : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2015. – С. 77 – 96; Древнерусские поселения Среднего Поднепровья : Археологическая карта / Кучера М. П., Сухобоков О. В. и др.; АН УССР, Ин-т археол. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 149. – № 369; Книга Большому Чертежу или древняя карта Российского государства, поновленная в разряде и списанная в книгу 1627 года. – Изд. 2-е. – М., 1838. – С. 96; Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України: каталог / Н. В. Блажевич, Н. Б. Бурдо, І. С. Вітрик та ін.; НАНУ, Ін-т археол. – К. : Академперіодика, 2007. – С. 292. – № 35; Кулатова І. М. Новые находки в ур. Замок у с. Городище / Кулатова І. М., Супруненко А. Б. // 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею : мат.-ли ювіл. наук. конф. / ПКМ. – Полтава, 1991. – Ч. II: Археологія Полтавщини. – С. 91 – 96; Кулатова І. М. Про косе вістря з Многи / І. М. Кулатова, О. Б. Супруненко // Полтав. археол. збірник – 1999: зб. наук. пр. до 1100-ліття м. Полтави за результатами археологічних досліджень / ЦОДПА; [відп. ред. Супруненко О. Б.]. – Полтава, 1999. – С. 286 – 291; Кучера М. П. Слов'яно-руські городища VIII – XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем / М. П. Кучера; НАНУ, Ін-т археол.; [відп. ред. О. П. Моця]. – К., 1999. – С. 34, 221. – Рис. 11: 15; Лазаревский А. М. Лубенщина и князя Вишневецкие / А. М. Лазаревский // Киевская старина. – К., 1896. – № 1 – 3. – С. 216 – 228; Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии / А. М. Лазаревский. – К., 1902. – С. 3; Лещенко М. В. Городище с., Чорнухинський р-н. Православної Церкви (з 1990-х – УПЦ МП) громада. Преображенська церква / М. В. Лещенко, В. О. Мокляк, В. А. Павленко // Полтавіка : Полтавська енциклопедія в 12-ти тт. – Полтава : Полтав. літератур. 2009. – Т. 12: Релігія і церква. – С. 175; Ляпушкин И. И. Днепровское Лесостепное Левобережье в эпоху же-

леза / И. И. Ляпушкин // МИА. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – № 104. – С. 254. – № 240; Ляпушкин И. И. Славяне Восточной Европы накануне образования древнерусского государства (VIII – первая половина IX в.); Археологические очерки / И. И. Ляпушкин // МИА. – Л. : Наука, 1968. – № 152. – С. 65; Ляскоронский В. Г. Городища, курганы и длинные (Змиевые) валы в бассейне р. Сулы / В. Г. Ляскоронский // Тр. XI Археол. съезда / МАО. – М., 1901. – Т. 1. – С. 430; Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии: (Сборник топографических сведений) / Николай Макаренко; ПУАК. – Полтава : Тип. Т-ва Печатного Дела, 1917. – С. 24–25; Моргунов Ю. Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы / Ю. Ю. Моргунов; Ин-т археол. РАН, Курск. гос. обл. муз. археологии. – Курск, 1996. – С. 87–90. – Рис. 27; Б; Моргунов Ю. Ю. Посульская граница : этапы формирования и развития / Ю. Ю. Моргунов; РАН, Ин-т археол. – Курск, 1998. – С. 22–24; Моця А. П. Погребальные памятники южнорусских земель IX – XIII вв. / А. П. Моця; АН УССР, Ин-т археол. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 130; Падалка Л. В. О древних городках, городищах и насыпных валах нынешней Полтавской губернии / Л. В. Падалка // Тр. ПУАК. – Полтава, 1905. – Вып. 1. – С. 160, 171; Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение: исследование и мат-лы / Л. В. Падалка; ПУАК. – Полтава : тип. Тов-ва Печатного Дела, 1914. – С. 35; Полтавщина : энциклопедический довідник / [заред. Кудрицького А. В.]. – К. : УЕ, 1992. – С. 320; Приймак В. В. Городища на р. Мнозі / Приймак В. В. // АЛЛУ. – Полтава : Археологія, 1997. – № 1–2. – С. 64–67; Приймак В. В. Північний схід Дніпровського Лівобережжя у кінці XV – XVII ст. (історико-археологічні нариси) / Приймак В. В., Осадчий Є. М.; ЦП НАНУ і УТОПІК; ІКЗ «Більськ». – Полтава, 2006. – 72 с. – Фото на С. 1 обкл.; Приймак В. В. Про деякі роменські й давньоруські пам'ятки Середнього Посулля / В. В. Приймак // 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею: мат-ли ювіл. наук. конф. / ПКМ. – Полтава, 1991. – Ч. II: Археологія Полтавщини. – С. 88–90; Приймак В. В. Путивльське удільне князівство Новгород-Сіверщини / Приймак В. В.; ЦП НАНУ і УТОПІК; ІКЗ «Більськ». – Полтава, 2007. – С. 98–99, 133. – Рис. 8; Приймак В. В. Роменська культура в межиріччі Десни і Ворскли (дискусійні питання, нові матеріали) / Приймак В. В.; ЦОДПА; УТОПІК, Сум. обл. орг. – Полтава; Суми, 1997. – С. 23–28. – Рис. 1–8; Приймак В. В. Формування елементів територіальної структури Дніпровського Лівобережжя X – XIII ст. (за матеріалам пам'яток батьківщини Г. С. Сковоро-

ди) / Приймак В. В. // АЛЛУ. – Полтава : Археологія, 2003. – № 2/2002–1/2003 (12–13). – С. 136–142; Рудинський М. Археологічні збірки Полтавського музею / Михайло Рудинський // Збірник, присвячений 35-річчю Музею: зб. наук. пр. / ПДМ. – Полтава : 1-ша раддрукарня «Полтава-Поліграф», 1928. – Т. 1. – С. 45, 56; Сидоренко Г. О. Довідник з археології України : Полтавська область / Г. О. Сидоренко, Є. В. Махно, Д. Я. Телегін; Ін-т археол. АН УССР; УТОПІК. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 89; Сидоренко О. В. Керамічний посуд козацького часу у складі монетних скарбів Лубенщини XVII ст. / О. В. Сидоренко, В. В. Шерстюк // Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2016 : зб. наук. пр. – К. : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2016. – С. 187–188; Супруненко А. Б. Археологіческие исследования Полтавского краеведческого музея: (к 100-летию со дня основания) / А. Б. Супруненко // Археологические исследования на Полтавщине : сб. науч. ст. / ПКМ. – Полтава, 1990. – С. 20, 21; Супруненко О. Б. З історії археологічних досліджень на Полтавщині : короткий нарис / О. Б. Супруненко; ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА. – К. : Гротеск, Археологія, 2007. – Фото на обкл.; Супруненко О. Б. Старожитності золотоординського часу Дніпровського лісостепового Лівобережжя / Супруненко О. Б., Приймак В. В., Мироненко К. М.; ЦП НАНУ і УТОПІК; ІА НАНУ; ЦОДПА та ін. – К.; Полтава : Археологія, 2004. – С. 11; Шафонський А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное Действительным статским советником и Кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами / А. Ф. Шафонский; изд. Судиенко М. И. – К. : тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1851. – С. 584; Щербаківський В. М. Розкопки в м. Городищі Лохвицького повіту року 1918 / В. М. Щербаківський // Записки Українського наук. тов-ва дослідження й охорони пам'яток старовини і мистецтва на Полтавщині: зб. наук. пр. – Полтава, 1920. – Окр. відбитка з вип. II. – С. 5–7.

Ю. Ю. Моргунов, В. В. Приймак,
О. Б. Супруненко

110. Городище III, селище давньоруського часу (археол.)

Розташоване за 1,15 км на захід – південний захід від південного кутка с. Городище, на одному з підвищень надзаплавної тераси лівого берега р. Удай, пра-

Наукове видання

**ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Чорнухинський район

Мова українська

Відповідальні за випуск В. О. Мокляк, О. Б. Супруненко
Коректор Н. М. Сиволап.
Укладання показчиків О. С. Лимар.
Комп'ютерна верстка і дизайн С. В. Хорев.
Оригінал-макет підготовлений у Полтавському краєзнавчому музеї
імені Василя Кричевського.

Здано в набір 11.05.2016. Підписано до друку 05.04.2017.
Формат 70 x 100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 28,6. Наклад 300 прим. (1-й запуск 1-150).
Зам. №

Видавець і виготовлювач: ТОВ «АСМІ»
36020, м. Полтава, вул. В. Міщенко, 2,
Тел. (05322) 56-55-29.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3357 від 25.12.2008 р.